

ศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท An Analytical Study on Ecology in Approach of Theravada Buddhist Philosophy

พระภัสสรณ์ สุวุฒโฒ (นนุนศาสตร)

Phrapassakon Suvuddho (Nonnusad)

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่อง หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการศึกษาเพื่อเข้าถึงระบบนิเวศวิทยา และระบบความสัมพันธ์ของนิเวศ ตามแนวทางของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่สามารถจะนำไปประยุกต์ใช้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ในลักษณะประสานสอดคล้องกัน

ผลการวิจัย พบว่า นิเวศวิทยา คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพืช สัตว์ และ มนุษย์ พร้อมทั้งสิ่งไม่มีชีวิตต่างๆ สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศวิทยาส่วนมากจะเป็นการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนของสิ่งมีชีวิตด้วยกัน เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้และก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านกายภาพและชีวภาพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ที่อยู่ภายใต้ระบบนิเวศวิทยา โดยองค์ประกอบของระบบนิเวศจำแนกเป็น 2 องค์ประกอบใหญ่ๆ คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และองค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต คือ (1) ผู้ผลิต (2) ผู้บริโภค (3) ผู้ย่อยสลาย โดยการที่ส่วนประกอบของระบบนิเวศทำให้เกิดการหมุนเวียนและถ่ายทอดสารอาหารผ่านสิ่งมีชีวิต ซึ่งประเภทของระบบนิเวศ จำแนก ออกเป็นระบบใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ 1 ระบบนิเวศทางบก 2 ระบบนิเวศทางทะเล 3 ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำ

เมื่อศึกษานิเวศวิทยาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเกิดขึ้นกลางธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพร จะเห็นได้จากตลอดพระชนมายุของพระพุทธเจ้า มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้โดยตลอด ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน ที่กลางธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพรทั้งนั้น หลักคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ก็เป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติคือ อริยสัจ 4 เพื่อให้ผู้อื่นได้รู้ตามพระองค์ จึงได้ทรงแสดงออกมาในรูปแบบของกฎความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย คือไตรลักษณ์ และกฎของเหตุปัจจัย คือปัจจุสมุปบาท เมื่อรู้แจ้งในกฎของธรรมชาติแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเอื้อเฟื้อ และในกาลต่อมามีพระภิกษุสาวกมากขึ้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อให้เป็นระเบียบที่ดีในการปฏิบัติของหมู่คณะ และเพื่อให้อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติด้วยความเอื้อเฟื้อและกลมกลืนกัน

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับหลักนิเวศวิทยาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทกับหลักนิเวศวิทยามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นหลักความจริงอันประเสริฐ 4 อย่าง ในธรรมชาติ แล้วแสดงออกมาในรูปแบบของกฎธรรมชาติ 2 ลักษณะ คือกฎความเสมอกัน 3 อย่าง ของสังขาร คือ ไตรลักษณ์ และกฎการอาศัยกันเกิดและดับด้วยเหตุด้วยปัจจัย ในปฏิจ

สรุปบาท กฏธรรมชาติทั้ง 2 นี้เป็นการยืนยันว่าหลักนิเวศวิทยานั้นมีอยู่แล้วในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะเป็นสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้เมื่อ 2,500 กว่าปีก่อนนั่นเอง

ABSTRACT

This research serves the purposes to undergo a critical study on ecology following Theravada Buddhist philosophy approach. It focuses on the study of accessing ecological systems and relations based on Buddhism's key teaching that enable human beings to coexist with environments sustaining in harmonious coordination by virtue of the relevant teachings.

Outcomes of research findings: Ecology studies interactions of biota and the environment, together with non-living and living beings in the ecosystem. Mainly, they live in groups, which are beneficial factors of living beings so that they can retain their survival and bring about physical developments and biodiversity no matter they are plants or animals that live under the ecosystem. Core elements of the ecosystem can be divided into two groups, i.e. those of living beings and non-living beings. Elements of the former are 1) producers, 2) consumers, and 3) digesters. Elements of ecosystem trigger chains of food through living things. Types of ecosystem can be categorized into three main groups, i.e. land ecosystem, marine ecosystem and wetland ecosystem.

Outcomes of research findings in Theravada Buddhist philosophy approach: Theravada Buddhist philosophies have originated from the midst of forests and ranges of wood. It has been obvious that The Buddha's entire life has to do with the forests and wood, ranging from his birth and enlightenment to his demise. One of the key teachings, Four Noble Truths, which the Buddha has enlightened have exposed the truth of things in the nature. In order to have others heed his teachings, the Buddha express it in the disguise of Three Characteristics and Dependent Origination. Having realized natural laws, the Buddha has treated the nature with generosity. Even later, a number of his followers have increased, the Buddha legislate on Code of monastic conducts to be the good order of groups so that His followers can live together with the mature with generosity and harmony.

The analyses of relations between Theravada Buddhist philosophies and ecosystems reveal the following findings. Both Theravada Buddhist philosophies and ecosystems are closely related, for what the Buddha has enlightened amid the nature is the Four Noble Truths, exposing it in the form of two equal characteristics of natural laws, i.e. three equal laws of Three Characteristics and Dependent Origination. Both natural existences have

strongly confirmed that the ecosystem prevails in Theravada Buddhist philosophies. These two natural laws have strongly confirmed that ecosystem exists in Theravada Buddhist philosophies since it has been the solid state of the Buddha's enlightenment over 2,500 years.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นิเวศวิทยาเป็นธรรมชาติที่มีหลากหลายทางชีวภาพ และมีวิธีการดำเนินชีวิตที่มีแตกต่างกัน โดยมีการแบ่งเป็นกลุ่มและพื้นที่ทางระบบนิเวศ เช่น ระบบนิเวศทางบก ระบบนิเวศทางน้ำ อยู่ใกล้ตัวเรา ระบบนิเวศจำแนกเป็น 2 องค์ประกอบใหญ่ๆ คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และองค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต คือ (1) ผู้ผลิต ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่สามารถผลิตอาหารได้ด้วยตัวเอง เช่น พืชสีเขียวทุกชนิด แพลงก์ตอนพืช และแบคทีเรียบางชนิด (2) ผู้บริโภค ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถสร้างอาหารได้ด้วยตนเอง คือพวกที่ได้รับอาหารจากการกินสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อีกทอดหนึ่ง ได้แก่ พวกสัตว์ต่างๆ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ผู้บริโภคปฐมภูมิ ผู้บริโภคทุติยภูมิ ผู้บริโภคตติยภูมิ (3) ผู้ย่อยสลาย¹

ในปัจจุบันนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเกษตรจากระบบเพื่อการยังชีพมาเป็นระบบเพื่อการค้า ทำให้พื้นที่การเพาะปลูกได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน ทั้งพื้นที่นาข้าวและพื้นที่ปลูกพืชไร่ เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นความต้องการอาหารเพิ่มขึ้น ความต้องการที่ดินเพื่อทำกินก็เพิ่มมากขึ้น จึงเป็นสาเหตุให้มีการบุกรุกทำลายป่าไม้เพื่อแสวงที่ดินทำกินเกิดขึ้นทั่วประเทศ² ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติทำให้เกิดการขาดความสมดุลของระบบนิเวศวิทยานั้นเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจนความจำเป็นในการดำรงชีวิตแต่ใช้ทรัพยากรไปในเชิงธุรกิจมากกว่า จึงทำให้ธรรมชาติถูกทำลายไปอย่างมากมาความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติต่างจึงส่งผลย้อนกลับมาที่ตัวมนุษย์เอง

พุทธปรัชญาเถรวาทมองปัญหานี้ว่า เป็นปัญหาที่เกิดสภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่เกิดจากความโลภที่มีตัณหาความทะยานอยากเป็นต้นเหตุ ตามหลักพุทธปรัชญาการที่ดับปัญหาต่างๆนั้นต้องดับที่เหตุของปัญหา ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทสอนวิธีแก้ปัญหามาไว้ในหลัก อริยสัจ 4³ การศึกษาให้รู้ให้เข้าใจในปัญหาจริงๆ (2) ศึกษาให้รู้อะไรคือต้นเหตุของปัญหา (3) รู้ว่าสภาวะที่ปัญหาหมดไปเป็นอย่างไร (4) ศึกษาหาวิธีที่ดีที่ถูกต้องในการแก้ปัญหามาให้ละเอียด แล้วลงมือปฏิบัติตามวิธีนั้นอย่างจริงจัง

¹ นิตยา เลหาะจินดา, นิเวศวิทยาพื้นฐานสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546), 2 92 หน้า.

² มั่น เสือสูงเนิน, พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา, (ฉะเชิงเทรา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), 179 หน้า.

³ ม.ม. 18/300/333.

จากความสำคัญและปัญหาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระบบนิเวศวิทยาและธรรมชาติ เพื่อศึกษาหลักนิเวศวิทยาตามแนวทางพุทธปรัชญา เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เกิดความรักความหวงแหนในธรรมชาติ และเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งยังมุ่งศึกษาวิเคราะห์ ธรรมชาติ ตามแนวพระพุทธปรัชญาเถรวาท และความสำนึกทางนิเวศที่มองโลกเป็นองค์รวมและมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติเพื่อให้เห็นคุณค่าทางระบบนิเวศและการแก้ปัญหาขั้นรุนแรงที่มีต่อระบบนิเวศในยุคปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาทผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ดังนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาหลักนิเวศวิทยา
- 2.2 เพื่อศึกษาหลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของงานวิจัยไว้ดังนี้

- 3.1 ศึกษาเกี่ยวกับหลักนิเวศวิทยา
- 3.2 ศึกษาหลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 3.3 ศึกษาวิเคราะห์ของหลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

4. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยแบบเชิงคุณภาพและมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

- 4.1 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)
- 4.2 เอกสารที่ได้ศึกษาได้แก่พระไตรปิฎก ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 4.3 รวบรวมข้อมูล เอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวกับคุณค่าของหลักนิเวศวิทยา
- 4.4 นำเสนอข้อมูลจากการวิเคราะห์คุณค่าของหลักนิเวศวิทยา

5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า มนุษย์จะมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติได้ ก็ต่อเมื่อความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในทางเกื้อกูลกันและทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีด้วยกัน องค์ประกอบทั้ง 4 นั้น คือ

1. มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ มุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุน เพื่อช่วยให้มีชีวิตที่เจริญงอกงาม เข้าถึงความ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มนุษย์ที่ได้มีการพัฒนาในฐานะนี้จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ดีที่สุด

ที่จะช่วยให้ระบบความสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ คือ เป็นทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจ และ สังคม ก็พึงมีการพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ โดยมีสุขภาพดี ขยันอดทน รับผิดชอบ มีความสามารถ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนามนุษย์นั้นต้องมีความบริบูรณ์ทั้ง 4 ด้านคือ

ภาวดีกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว หมายถึงการพัฒนาทางด้านกำลังกายและกำลังการใช้ คือ รักษาสุขภาพให้มีผลนามัยที่แข็งแรงอยู่เสมอ สามารถดูแลรูปร่างได้อย่างดี ถูกต้องและเหมาะสม ในเรื่องของกำลังการใช้ก็คือ เรื่องปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) ที่มีความจำเป็นต่อการอุปโภค และบริโภค

ภาวดีศีล ได้รับการอบรม พัฒนาด้านระเบียบวินัย กฎหมาย ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี มารยาทต่างๆ ในการครองคน ครองตน ครองงาน และ ครองบ้านเมืองอย่างบริบูรณ์แล้ว นั่นก็คือ สำรวมระวังในหลักกฎหมาย ระเบียบ ข้อปฏิบัติต่างๆ ของทุกหน่วยงาน การระวังตนเองในการแสดงออก ไม่ให้ล่วงละเมิดทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทั้งทางร่างกาย คำพูดและการคิด ดำรงชีวิตด้วยสัมมาชีพ และ บริโภค ปัจจัยสี่อย่างสำรวมระวัง ไม่ให้เกินตัว เกินกำลัง และเกินความถูกต้อง

ภาวดีจิต ได้รับการพัฒนาอบรมจนเป็นคนที่มีจิตใจเยือกเย็น รู้จักปล่อยวาง สะสางปัญหา มีความอ่อนโยน เมตตาการุณย์ ซื่อสัตย์สุจริต เชื่อถือได้ คล่องแคล่วว่องไว กระตือรือร้น และ ไม่เกียจคร้าน พร้อมทำงานอยู่เสมอ

ภาวดีปัญญา มีความคิด ทั้ง คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และ คิดที่ทำให้เกิดกุศล เป็นคนมีความรู้ ทั้ง รู้เรื่อง รู้รอบ รู้กว้าง รู้ไกล รู้ไว รู้ลึก รู้แน่น รู้ชัดเจน รู้ถูกวิธี รู้อย่างมีระเบียบ รู้อย่างมีเหตุผล รู้เกิดกุศลและหลุดพ้นอวิชชา

2. สังคมทุกระบบในสังคมต้องประสานกลมกลืน สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนฐานแห่งความรู้ในความเป็นจริงแห่งกฎธรรมดอันเดียวกัน

สร้างบรรยากาศในการไม่เบียดเบียนกัน ไม่ข่มเหงกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และเอื้อโอกาส ให้แต่ละบุคคลพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป

วางมาตรการร่วมกัน ป้องกันไม่ให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกัน และไม่ให้เกิดการเบียดเบียน ธรรมชาติแวดล้อม สนับสนุนการกระทำและกิจกรรมที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจะทำให้ เศรษฐกิจเจริญเติบโต สภาพบ้านเมืองเรียบร้อย บรรยากาศดี สิ่งแวดล้อมไม่เน่าเสีย บ้านเมืองน่าอยู่ซึ่งเป็น บรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามจนเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุข ที่แท้จริง

3. ธรรมชาติ มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่จะต้องมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกันและมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้ดียิ่งขึ้น เกื้อกูลกันมากขึ้น

มองธรรมชาติมีค่าในตัวเอง มีความรื่นรมย์และให้ความสุขแก่มนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์ที่เข้าสู่วิถีแห่งการพัฒนาจะได้รับประโยชน์จากธรรมชาติโดยใช้เป็นที่พัฒนาชีวิตของคนทุกด้านจนบรรลุความ สมบูรณ์แห่งจิตใจและปัญญา

4. เทคโนโลยีผลิตเทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์ธรรมชาติโดยตรง ไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงาน เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพในการผลิตสูงมีของเสียน้อย ฯลฯ ตลอดจนการวางมาตรการบังคับต่างๆและมาตรการทางภาษี เป็นต้น

ใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน คือ ใช้อย่างมีสติและมีโยนิโสมนสิการ มันก็จะเป็นตัวช่วยส่งเสริมเกื้อกูล ในการพัฒนามนุษย์และนำการพัฒนาที่ยั่งยืนไปสู่จุดหมาย¹

พระเมธีธรรมาภรณ์ กล่าวว่า พระสงฆ์เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในด้านการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฉันทน้อย นอนน้อย แต่ทำงานเพื่อสังคมมากและในขณะเดียวกันก็เป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ดังนั้น การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัย จึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย ทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วย จึงได้ประโยชน์ทั้งสองทาง

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ ได้ให้แนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ศาสนาจะพึงปฏิบัติได้คือ

1. ศาสนบุคคัล ต้องเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม พระภิกษุจะต้องศึกษาทำความเข้าใจถึงจริยวัตรของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตบุคคัลร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ แล้วเลือกสรรมาประยุกต์ปฏิบัติให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

2. พระภิกษุเข้าปฏิบัติธรรมในป่าจนบรรลุธรรมขั้นสูงสุดแล้วนำหลักธรรมเหล่านั้นมาอนุเคราะห์ให้ประชาชนได้รู้ แล้วก็จะเกิดความเลื่อมใสในธรรมะว่าเป็นผลผลิตจากธรรมชาติ อันเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ การเคารพรักษาธรรมะก็คือ การเคารพรักษาธรรมชาติ การเคารพรักษาคุณธรรมะก็เท่ากับเป็นการดูแลรักษาธรรมะ

3. ทั้งวัดป่าและวัดบ้านควรช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ ช่วยปลูกซ่อมแซมตามความเหมาะสมซึ่งเท่ากับเป็นการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์น้ำ อนุรักษ์ดิน อนุรักษ์อากาศ ไปในตัวด้วย

4. พระภิกษุที่มุ่งเพื่อก่อนอนุรักษ์ป่า ควรหันหน้าเข้าหากันแล้วทบทวนว่าวิธีการดังกล่าวปฏิบัติแล้วได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ และควรจะปรับปรุงในรูปแบบใดเพื่อความเหมาะสม เพื่อความอยู่รอดของสมณเพศและป่า

5. การประยุกต์ศาสนพิธีเพื่อการรักษาป่า นั่นก็คือ การบวชต้นไม้เพื่อเป็นเครื่องหมายเตือนว่า อย่าตัดต้นไม้ต้นนั้นนะ ถ้าตัดแล้วจะเป็นบาป

6. วัดควรทำหน้าที่เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารของชุมชนในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่างๆ เช่น โครงการสร้างป่าชุมชนโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางเก็บกล้าไม้และเป็นแม่แบบแห่งการสร้างความร่วมมือกันโดยการปลูกต้นไม้ต่างๆ ให้ได้มากที่สุดในวันสำคัญต่างๆ ของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

7. ควรปลูกฝังจิตสำนึกแห่งความรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชนทุกครั้งที่มีการแสดงธรรม และอธิบายถึงโทษภัยแห่งความเห็นแก่ตัวที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และสอนให้ประชาชนมีเมตตา กตัญญู ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพราะชีวิตของมนุษย์เกิดมาจากส่วนประกอบของ

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โกมลคีมทอง 2540), 254 หน้า.

ธาตุที่มีอยู่ตามธรรมชาติแล้วปัจจัยยังชีพทั้งหลายก็ล้วนแต่มาจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ¹

อรรถจักร์ ได้สรุปถึงการใช้ประวัติศาสตร์ทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมมาใช้ใน 3 ความหมายด้วยกัน คือ

1. การศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมโดยตัวของมันเอง
2. การศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากพลังอำนาจหรือการกระทำของมนุษย์²
3. การศึกษาที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ที่ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลหรือผลกระทบต่อกันและกันและปฏิสัมพันธ์นี้จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และแต่ละเวลา

วินัยและบานชื่น ได้กล่าวถึงองค์ของการศึกษานิเวศวิทยาว่าเป็นการศึกษาถึงโครงสร้างและความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ใน 4 ระดับ คือ

1. สิ่งมีชีวิต การดำรงชีวิตของสัตว์และพืชโดยอาศัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร
2. ประชากร กลุ่มหรือจำนวนของพืชและสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง
3. ชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างประชากรของพืชและสัตว์ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง
4. ชีวบริเวณ ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในทุกระบบนิเวศซึ่งจะต้องอาศัยทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในระบับนิเวศต่างๆมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกัน³

คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา ได้สรุปข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เสนาสนะป่าว่า

1. การดำเนินชีวิตของพระ ถูกกำหนดจากพุทธบัญญัติว่า ให้อาศัยปัจจัย 4 จากผู้อื่นในการดำรงชีวิต เรียกตามภาษาพระว่า “ถือนิสสัย 4” เช่น ด้านที่อยู่อาศัยก็ถูกกำหนดให้อยู่ตามโคนไม้ (รุกขมูล) ดังนั้นวิถีชีวิตของพระจึงใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติป่าไม้มานับแต่แรกบวช
2. วัตรปฏิบัติในการขัดเกลาดนเองอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญก็คือ รูดังควัตร 13 ที่เกี่ยวข้องกับป่าโดยตรงมีอยู่ 2 ข้อคือรุกขมูลกัณฑ์ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตรและอรัญญิกกัณฑ์ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ป่าเป็นที่อยู่ปฏิบัติขัดเกลาดนเองเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม
3. การอยู่ป่าของพระมีขอบเขตชัดเจน เพราะมีพุทธบัญญัติกำหนดไว้ไม่ให้พระตัดไม้ที่มีกรรมสิทธิ์หรือแม้แต่ทำลายพืชพันธุ์เล็กน้อยก็ได้ ดังนั้นการอยู่ป่าของพระตามพระวินัย จึงไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติป่าไม้โดยประการทั้งปวง มีแต่จะช่วยปกป้องอนุรักษ์ป่าให้คงสภาพความเป็นป่าตามธรรมชาติมากที่สุดและช่วยให้ที่นั่นเป็นเขตอภัยทานที่ปลอดภัยสำหรับสรรพชีวิต
4. การที่พระเข้าไปอาศัยป่าถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎศีลธรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ทั้งในส่วนของศีล คือ การอนุรักษ์สิ่งดีงามของชีวิตและสภาพแวดล้อม และส่วนของคุณธรรมคือได้สร้างจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในธรรมชาติชีวิตและสภาพแวดล้อมว่าเป็นหนึ่งเดียวกันและอิงอาศัย

¹ พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา 2536), 112 หน้า.

² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, นิเวศประวัติศาสตร์ : พรหมแดนความรู้, (กรุงเทพฯ : คบไฟ, พ.ศ. 2545), 251 หน้า.

³ วินัย วีระพัฒนานนท์ และบานชื่น สีนั่นผ่อง, การศึกษาสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์), 199 หน้า.

กันและกันเพื่อให้ดำรงอยู่ ซึ่งทั้งหมดนี้ จัดเป็นการอนุรักษ์ระบบใหญ่ทั้งระบบ ที่ควรค่าแก่การเรียนรู้และให้การสนับสนุนอย่างตรงไปตรงมาที่สุด¹

นิตยา เลหาะจินตา กล่าวว่า โดยความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ถ้าขาดองค์ประกอบที่ไม่มีชีวิตนี้สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศก็ไม่สามารถอยู่ได้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) อนินทรีย์สาร เป็นสารที่ได้จากธรรมชาติ เป็นส่วนประกอบที่เป็นแร่ธาตุพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต เพื่อนำไปใช้สร้างเนื้อเยื่อและอวัยวะต่างๆ เช่น คาร์บอน ไนโตรเจน คาร์บอนไดออกไซด์ น้ำ ออกซิเจน ไนโตรเจนและฟอสฟอรัส เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ อยู่ในรูปของสารละลาย สิ่งมีชีวิตสามารถนำไปใช้ได้ทันที

2) อินทรีย์สาร เป็นสารที่ได้จากสิ่งมีชีวิต เช่น คาร์โบไฮเดรต โปรตีน ฮิวมีส เป็นต้น เกิดจากการเน่าเปื่อยผุพังของสิ่งมีชีวิต โดยการย่อยสลายของจุลินทรีย์ ทำให้กลายเป็นธาตุอาหารของพืชอีกครั้ง

3) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสง อุณหภูมิ ความเป็นกรดเป็นด่าง ความเค็มและความชื้น เป็นต้น สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทำให้การดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศนั้นแตกต่างกันออกไป

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทำให้เข้าใจถึงหลักของนิเวศวิทยา

6.2 ทำให้เข้าใจถึงหลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

6.3 ทำให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของหลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

7. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า นิเวศวิทยา คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพืช สัตว์ และ มนุษย์ พร้อมทั้งสิ่งที่ไม่มีชีวิตต่างๆ สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศวิทยาส່วามมากจะเป็นการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนของสิ่งมีชีวิตด้วยกัน เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้และก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านกายภาพและชีวภาพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ที่อยู่ภายใต้ระบบนิเวศวิทยา โดยองค์ประกอบของระบบนิเวศจำแนกเป็น 2 องค์ประกอบใหญ่ ๆ คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และองค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต คือ (1) ผู้ผลิต ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่สามารถผลิตอาหารได้ด้วยตัวเอง เช่น พืชสีเขียวทุกชนิด แพลงค์ตอนพืช และแบคทีเรียบางชนิด (2) ผู้บริโภค ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถสร้างอาหารเองได้ คือพวกที่ได้รับอาหารจากการกินสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อีกทอดหนึ่งได้แก่ พวกสัตว์ต่าง ๆ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ผู้บริโภคปฐมภูมิ ผู้บริโภคทุติยภูมิ ผู้บริโภคตติยภูมิ (3) ผู้ย่อยสลาย ได้แก่ สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่สร้างอาหารเองไม่ได้ จะทำหน้าที่ย่อยสลายซากสิ่งมีชีวิตที่ตายแล้วในรูปของสารประกอบโมเลกุลใหญ่ จนกลายเป็นโมเลกุลขนาดเล็ก ระบบนิเวศ มีคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ มีกลไกในการปรับสภาวะตนเองเพื่อให้อยู่ในสภาวะสมดุล โดยการที่ส่วนประกอบของระบบนิเวศทำให้เกิดการหมุนเวียนและถ่ายทอดสารอาหารผ่านสิ่งมีชีวิต ซึ่งได้แก่ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายนั่นเอง ประเภทของระบบนิเวศ จำแนก ออกเป็นระบบใหญ่ๆ ได้

¹ คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, **พระกับป่าที่หายไป**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมธีทรายพริ้นต์, 2535), 50 หน้า.

3 ประเภท คือ 1 ระบบนิเวศทางบก 2 ระบบนิเวศทางทะเล 3 ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำ ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและการถ่ายทอดพลังงานในระบบนิเวศ ต่างฝ่ายต่างให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน แบ่งได้ 3 พวก คือ 1.ลมฟ้าอากาศ 2.ดิน 3.ภูมิประเทศ 4. สิ่งมีชีวิต การถ่ายทอดพลังงานในรูปอาหารจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภคเป็นทอดๆ คือ สายโซ่อาหารและทุกๆ จุดที่มีการถ่ายทอดพลังงาน จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปพลังงานสะสม ซึ่งส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นความร้อน ดังนั้นช่วงการถ่ายทอดพลังงานจึงจะต้องจำกัดลงเพียง 4 หรือ 5 ชั้นเท่านั้น ถ้าสายโซ่อาหารยังสั้นเท่าไร หรือยิ่งใกล้ผู้ผลิตมาก สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในระบบนิเวศ มีความสัมพันธ์และหน้าที่เฉพาะอย่างกล่าวคือต่างฝ่ายต่างก็มีหน้าที่เฉพาะตนสามารถแบ่งหน้าที่ตามลักษณะได้ดังนี้ 1. ผู้ผลิต 2. ผู้บริโภค 3. ผู้ย่อยสลาย

หลักนิเวศวิทยาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาท เกิดขึ้นกลางธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพร จะเห็นได้จาก ตลอดพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ศาสดาของพระพุทธศาสนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้โดยตลอด และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดคือการทำที่พระพุทธร่องค์ได้บรรลุธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระองค์ก็เพราะสภาพแวดล้อมอันเงียบสงบกลางธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพรนั่นเอง หลังจากพระองค์ทรงตรัสรู้ธรรมประเสริฐแล้วก็ทรงมีพระมหากษัตริย์ต่อมาด้วยพระองค์ได้บวรลัทธิธรรมและแนะนำวิธีปฏิบัติ เพื่อให้ผู้อื่นได้รู้และปฏิบัติตามและบรรลุธรรมตามพระองค์ ทั้งยังอนุเคราะห์ต่อสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย รวมทั้งสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ไม่ว่าจะเป็ต้นไม้อ้อหรือพืช น้ำกับพระพุทธเจ้ามีความเกี่ยวพันกันมาตั้งแต่ยังไม่ได้ตรัสรู้ ตั้งแต่การอธิษฐานเพศเป็นนักรบจนพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า น้ำก็เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ธรรมให้พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ ถ้าไม่มีน้ำดื่ม น้ำใช้ก็เป็นเรื่องยากในการที่จะตรัสรู้ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญกับดินเป็นอย่างมากเช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงห้ามไม่ให้พระโมคคัลลานะไม่ให้พลิกแผ่นดินเพราะกลัวจะเป็นอันตรายต่อสัตว์ที่อยู่ในพื้นดิน ทั้งดินยังเป็นที่เกิดขึ้นของสิ่งต่างด้วย

หลักพุทธธรรมทั้ง 2 หลัก คือ ไตรลักษณ์กับปฏิจจสมุปบาท คือ หลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความ เป็นไปโดยธรรมชาติและการเกิดขึ้นของสิ่งทั้งหลาย โดยไตรลักษณ์ แสดงกฎธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่ต้อง เป็นไปตามลักษณะ 3 ประการนี้ คือ อนิจจตา ความไม่เที่ยงทุกขตา ความเป็นทุกข์แห่งสังขาร และอนัตตตา ความไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้ ส่วนปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของสิ่งทั้งหลาย ตามธรรมชาติเพราะมีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ยกเว้นพระนิพพานที่เกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุปัจจัย ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น

พระวินัยกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศวิทยาสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อ ธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และไม่ให้นักบวชเบียดเบียนกันเอง รวมไปถึงไม่ให้มนุษย์ เบียดเบียนสัตว์เดรัจฉานหรือสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เช่น โกสยสิกขาบทที่ 2,3,4 สิกขาบท ที่เกี่ยวกับการทำผำรองนั่ง ผสมโยใหม่ ปฐวีชฌณสิกขาบท สิกขาบท เกี่ยวกับการขุดดิน ภูตคามสิกขาบท สิกขาบท เกี่ยวกับการตัด ต้นไม้ สัปปานสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต เป็นต้น ซึ่งสิกขาบทต่างๆเหล่านี้พระพุทธองค์ทรง บัญญัติขึ้นเพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่ติงามของภิกษุและเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของ ธรรมชาติไว้ เพื่อให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมค้นหาความจริงของชีวิตตามพระพุทธองค์และ พระอริยสาวกทั้งหลายของเหล่าพระภิกษุและพุทธบริษัททั้งหลาย

จากการวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ตามหัวข้อต่างๆ ผลการวิเคราะห์พบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทกับหลักนิเวศวิทยานั้นเป็นความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้ง หรือกล่าวได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นท่ามกลางธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพร เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์กลางป่าในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม สิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสรู้คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 อย่าง ได้แก่ ทุกข์ เหตุของทุกข์ สภาพที่ทุกข์หมดไป และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ เพื่อให้ผู้อื่นได้รู้ตามงายขึ้น พระองค์จึงทรงแสดงออกมาในรูปแบบของกฎธรรมชาติในสองลักษณะ การอาศัยกันเกิดขึ้นด้วยเหตุด้วยปัจจัยตามหลักปัจจุสมุปบาท และลักษณะที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลายหรือสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลายในกฎไตรลักษณ์ ซึ่งหลักปัจจุสมุปบาทเป็นการกล่าวถึงกระบวนการของสภาวธรรมที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้นในใจของมนุษย์เพื่อขวางกันไม่ให้มนุษย์ไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตได้ สิ่งนั้นเรียกว่ากิเลสตัณหาอันเอง กฎธรรมชาติทั้งสองนี้เป็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่แล้วถึงไม่มีใครค้นพบมัน เมื่อพระพุทธองค์ค้นพบแล้วจึงนำมาสอนมาเปิดเผยและเน้นที่จะอธิบายถึงกระบวนการธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์เขาใจแล้วปฏิบัติตามจนรู้แจ้งและเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์ได้ ในยุคสมัยต่อมาเทคโนโลยีมีความทันสมัยขึ้นจึงทำให้มีการศึกษาและค้นพบวงจรของธรรมชาติที่เรียกว่านิเวศวิทยานี้ ซึ่งความจริงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วเมื่อ 2500 กว่าปีที่แล้ว

พระวินัยของพุทธะปรัชญาพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นมาเพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนให้พระภิกษุปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไปในแนวทางเดียวกันเพื่อความสงบสุขของหมู่คณะประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติเอาไว้ เพื่อประโยชน์ความสุขของมวลมนุษย์ และรักษาความสมบูรณ์ของป่าเขาลำเนาไพรเอาไว้เพื่อให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม

ปัญหาการขาดความสมดุลของระบบนิเวศวิทยานั้น เกิดขึ้นเพราะการเพิ่มจำนวนประชากร จึงทำให้ความต้องการความต้องการปัจจัยการดำรงชีวิตพื้นฐานของมนุษย์เพิ่มมากขึ้นตาม ประการที่ 2 เกิดจากการความต้องการใช้ปัจจัยเครื่องครองชีพเกินความต้องการพื้นฐาน แต่มีการผลิตสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาเพื่อการค้าขายจึงส่งผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติ และผลเสียนั้นก็ย้อนกลับมาสู่มนุษย์ ตามหลักพุทธปรัชญา กล่าวว่าต้นตอของปัญหาจริงอยู่ที่จิตใจของมนุษย์ที่มีความอยากตามอำนาจกิเลสมากขึ้น แนวทางแก้ไข ปัญหาของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ให้ทำความเข้าใจปัญหาให้เข้าใจอย่างแท้จริง ว่ามันเกิดจากสาเหตุอะไร ถ้าไม่มีปัญหาแล้วสังคมจะเป็นอย่างไร วิธีแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องคืออะไร แล้วลงมือปฏิบัติตามวิธีนั้นอย่างถูกต้อง กล่าวคือพุทธปรัชญาเสนอวิธีแก้ไขปัญหามาหลักความจริงอันประเสริฐ คืออริยสัจ 4 นั้นเอง

8. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการที่ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญา ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญและเข้าใจถึงความสัมพันธ์กันของระบบนิเวศและหลักคำสอนในทางพุทธปรัชญามากขึ้น ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยการให้หน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ดินและแหล่งน้ำในระดับอำเภอ จัดโครงการขึ้นมาเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยาในธรรมชาติ ชี้แจงเกี่ยวกับการอาศัยกันของระบบนิเวศให้ประชาชนได้เข้าใจถึงผลดีของการมีธรรมชาติป่าเขาที่สมบูรณ์ และผลเสียจากการตัดไม้

ทำลายป่า จากนั้นก็รณรงค์ให้ประชาชนปลูกป่าและปลูกจิตสำนึกในการรักและหวงแหนป่าไม้อย่างจริงจัง ซึ่งที่กล่าวมานี้หน่วยงานทางราชการต้องอาศัยคณะสงฆ์ คือขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ใช้หลักธรรมในทางพุทธปรัชญาเถรวาท อบรมและโน้มน้าวจิตใจประชาชนก่อน หลังจากนั้นก็ใช้หลักจารีตประเพณีต่างๆในทางพระพุทธศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นในการปลูกป่าหรืออนุรักษ์ป่าไม้

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจมากมาย เช่น

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อระบบนิเวศ

ศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

9. บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

เอกสารทุติยภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย.**ธมมปทภูฎกถาย ตติโย ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ 18, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

_____. **ธมมปทภูฎกถาย ปณจโม ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ 17, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2538.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธประวัติเล่ม 3**, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2507.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**,

กรุงเทพมหานคร : กองทุนรักษัธรรมเพื่อการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา, 2542.

_____. **รุ่งอรุณของการศึกษาเบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2546.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2543

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2543.

_____. **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก. 2542.

_____. **การพัฒนาอย่างยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง. 2540.

_____. **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : สภาวิจัยแห่งชาติ. 2537.

พุทธทาสภิกขุ, **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพฯ : หจก. การพิมพ์พระนคร, 2535.

_____. **พุทธประวัติสำหรับนักศึกษา**. กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, 2514.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ฉบับที่ 5 พ.ศ.2525-2529**, ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

พระเมธีธรรมมาภรณ์, (ประยูร ธรรมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2538.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. 2544.

เกษม จันทร์แก้ว, **ป่าไม้กับการพัฒนาชนบท**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย. 2530.

นิวัติ เรืองพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : เฉลิมชัยการพิมพ์. 2538.

_____. **นิเวศวิทยา: ทรัพยากรธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2546.

โครงการวิชาบูรณาการ หมวดการศึกษาทั่วไป, **สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, **พระกับป่าความจริงที่หายไป**, กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพรินต์ติ้ง, 2535.

จิราภรณ์ คชเสนี, **หลักนิเวศวิทยา**, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

เดือน คำดี, **พุทธปรัชญา**, กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, 2534.

ไฉชา กุ อิคตะ, **พุทธประวัติวิเคราะห์**, แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลท์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2538), หน้า 27.

_____. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536.

นิวัติ เรืองพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : เฉลิมชัยการพิมพ์. 2538.

_____. **นิเวศวิทยา: ทรัพยากรธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2546.

มนัส สุวรรณ, **นิเวศวิทยาของมนุษย์**, กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮ้าส์, 2530.

มัน เสือสูงเนิน, **พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา**, ฉะเชิงเทรา : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2552.

วราพร สุรวดี, **นิเวศวิทยา ทฤษฎี และ บทปฏิบัติการ**, กรุงเทพฯ : รุ่งวัฒนาการพิมพ์, 2530.

วินัย วีระพัฒนานนท์ และ บานชื่น สีพันม่วง, **การศึกษาสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537.

วัฒนา จุฑะพันธุ์, **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพฯ : อักษรวิทยา, 2537.

สุนทร ณ รังสี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543.

Leopold, A. 1966. *A Sand County Almanac*. London : Oxford University Press.

Mitchell, Bruce.1997. *Resource and Environmental Management*. Ontario : University of Waterloo Press.

Naess, A. 1989. *Ecology, Community and Life Style. Outline of an Ecology*. London : Cambridge University Press.

Session, George. 1994. *Deep Ecology for the 21th Century*. New Jersey: United State.

เอกสารงานวิจัย

- โกศล ช่อผกา, **พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวโลก**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยมหิดล. 2542.
- วินัย วีระวัฒนานนท์ และสิวลี ศิริโล, “**สิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม**,” ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมและมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2538
- เนื่องน้อย บุญยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, **ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- อาทิตย์ ผ่านพูล, **พระพุทธศาสนากับความสำนึกทางนิเวศวิทยา**, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา, 2548.

10. คำขอบคุณ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะความอนุเคราะห์จากทางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ด และคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ตลอดจน เจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้คำแนะนำเป็นอย่างดีมาโดยตลอด

กราบขอบพระคุณ พระไกรร้ง ปณฺญาวชิโร, (ดร.) ที่เมตตาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำ คำปรึกษาและตรวจแก้ไข อันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

เจริญพรขอบคุณ (ดร), สฤกษ์ แพงทรัพย์ ที่เมตตาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำ คำปรึกษาและตรวจแก้ไข อันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

กราบขอบพระคุณ พระครูปริยัติธรรมวัฒน์, (ดร.) ที่มีจิตเมตตาให้คำปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์และคำแนะนำ

กราบขอบพระคุณ พระชัยยะ โภมโล ที่มีเมตตาสงเคราะห์ ช่วยเหลือเรื่องเอกสาร และในการจัดทำงานวิทยานิพนธ์ ให้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอบพระคุณ พระใบฎีกานรินทร์ สีละเตโช ที่ให้ความช่วยในการจัดทำวิทยานิพนธ์ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

กราบขอบพระคุณ พระวิเชียร สารโท ที่ให้ความอนุเคราะห์ความรู้ในเนื้อหาและรูปแบบวิทยานิพนธ์ในการแนะนำ

เจริญพรขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ด ที่ได้ช่วยเป็นแหล่งข้อมูลสนับสนุนในด้านเอกสารที่ใช้ในการประกอบการทำวิทยานิพนธ์ และขออนุโมทนาบุญคุณครูสมหมาย ปาปะเกา ชาวบ้านเหล่ายาว – บ้านเหล่าใหญ่ ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ปัจจัยค่าน้ำมันรถ จนทำให้งานวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้เสร็จสมบูรณ์